

TÖRŐ BALÁZS
Kétféle Órség?

HELYIEK ÉS BEKÖLTÖZŐK EGYMÁS TÜKRÉBEN

Terep(élmények), módszer, célkitűzés

Az Órség tipikusan egy olyan magyarországi régió, amelynek közbeszédben történő használatakor nem a meghatározás földrajzi, történeti vagy néprajzi vonatkozása az elsődleges, hanem sokkal inkább a benne meghúzódó mentális, társadalmi, kulturális és gazdasági igények, valamint vélekedések.¹ „Tehát Órség, mint Adidas!”² – hangzik egy órségi „öndefiníció” vagy inkább önreflexió arra az elmúlt nagyjából másfél évtizedben lezajló társadalmi folyamatra, amely a turizmus mind nagyobb térségbeli térnyerésével és egy új lakónépesség beköltözésével jellemezhető. Ezen összetett jelenség eredményeképp napjainkra sokak számára az Órség is egy „márkajeggyé” változott. Az Órség térbeli elhatárolási lehetőségeinek dilemmáit veszi számba tanulmányában Csapó Olga, kísérletet téve az Órség településeinek meghatározására.³ Az az analitikus kérdés tehát,

hogyan miképpen és hol húzható meg a terület határa, párosítható egy olyan külső és belső igénnyel, amely az Órségre nem egy lecövekelt térbeliséggel rendelkező entitásként tekint, hanem egy brandként, hívószóként, amely sokkal inkább érzéseket és reprezentációkat hordoz, mintsem konkrét térbeli kiterjedést.

Tanulmányom elkészítéséhez⁴ öt⁵ településen végeztem terepmunkát 2018–2019-ben, és készítettem strukturált interjúkat „bázisomból”, Bajánsenyéről kiindulva a környező falvakban.⁶ Első interjúalanyaimat informátoraim (rokonságom) útmutatása alapján, valamint saját ismeretségből választottam, majd a hólabdamódszer elve alapján kerestem fel további személyeket. Vizsgálódásom súlypontja, kutatási té-

2018. július 16. Egy-egy néprajzi tájegységünk területi meghatározását sokféle szempont befolyásolja, ráadásul koronként is változhatnak e területek határai, melyek annak függvényében is eltérőek lehetnek, hogy azt kik határozzák meg: az ott élők vagy az étikus nézőpontra lévő kutatók. Mindezt remekül körüljárja Paládi-Kovács Attila, a Barkóságról szóló monográfiájában. Paládi-Kovács Attila: *A Barkóság és népe*. Miskolc, 1982. 5–23. p.

1 Vö. Keményfi Róbert: *Földrajzi tér és etnicitás. A kritikai geográfia tanulságai az etnikai viszonyok tanulmányozása számára.* = Feischmidt Margit (szerk.) *Etnicitás. Különbségteremtő társadalom*. Bp., 2010. 107. p.

2 <http://mek.oszk.hu/16900/16939/16939.pdf> (Megtekintve: 2018. augusztus 15.). Szijártó Zsolt: *Turizmus és regionalizmus a Káli-medencében. Egy kutatás tapasztalatai.* = Fejős Zoltán – Szijártó Zsolt (szerk.) *Egy tér alakváltozásai. Esettanulmányok a Káli-medencéről*. Bp., 2002. (továbbiakban: Szijártó, 2002) 16–17. p.

3 Adatközlő: Soós Kálmáné Hermán Gyöngyi (továbbiakban: S. K.-né H. Gy.) – Velemér.

4 Csapó Olga: *Az Órség térbeli elhatárolási problémái.* = *Földrajzi Értesítő* (2008) LVII. évf. 3-4. füzet, 313–333. p. http://www.mtafki.hu/konyvtar/kiadv/FE2008/FE20083-4_313-333.pdf Megtekintve:

4 A tanulmány megjelenését és a kutatást az NKFIH SNN 126230 számú „Protected areas at the Hungarian-Slovenian border area. Challenges of cooperation and sustainable development” elnevezésű kutatási program támogatta.

5 Bajánsenye, Kercaszomor, Kerkáskápolna, Magyarzombatfa, Velemér.

6 A tanulmány lényegi lezárása 2020-ban történt, így a szövegben megfogalmazott értelmezés az addig vizsgált jelenségekre vonatkozik. Az azóta eltelt időszakban történt esetleges változások egyes témákban adott esetben teljesen más eredményre vezethetnek, gondolok itt elsősorban az iskolaválasztás jelenségére. E tanulmány tehát mintegy előmunkaként fogható fel, egy a közeljövőben tervezett összehasonlító vizsgálathoz.

mámnak megfelelően lassanként a helyiek által a – Kerkához viszonyítva, Bajánsenyéről nézve Kerkán túli – besű-vidéknek nevezett Magyarszombatfára⁷ és Velemérre to-
lódott át. Kutatásomban sokat segített az a tény, hogy apai ágon őrségi származású vagyok, hiszen nagyapám és a rokonságom máig élő kapcsolatrendszere révén idősebb beszélgetőtársaim és gyakorlatilag minden felkeresett őslakos⁸ – valamint több beköltöző is – alapvető bizalommal fogadott.

A vizsgált falvak lakosság száma a 2017-es adatok⁹ szerint alig haladta meg az ezer főt, így nem csoda, hogy az Őrségben tulajdonképpen „mindenki ismer mindenkit”. A sűrűn szőtt helyi kapcsolatháló egyaránt támaszkodik a rokonsági, valamint a térsz-
időszakban szövődött munkakapcsolatokra, vagy a 2007-ig nyolcosztályosként működő bajánsenyei általános iskolában töltött közös tanévekre. A települések népessége a 20. század második felében jelentős mértékben csökkent. Ezt a kedvezőtlen demográfiai folyamatot csak a beköltözők tudták némi-
képpen enyhíteni.¹⁰ Ez a demográfiai hely-

zet magyarázza (legalábbis részben) a turizmusra, illetve a beköltözésre adott helyi reakciókat.

A vizsgált településeken a lakosság szám a 2011-es¹¹ és 2017-es¹² adatok szerint lassanként csökken.¹³ A térségen belül különösen Magyarszombatfán, Kercaszomoron, Kerkáskápolnán és Veleméren jelentős mértékű az elnéptelenedés. Egyedül Bajánsenye népessége nőtt – ha minimális mértékben is – ezen időszakban.¹⁴ Megállapítható tehát, hogy Kerkáskápolna és Velemér törpefalunak, míg a további három említett település aprófalunak számít.¹⁵ A vizsgált települések közül a betelepülés leginkább Veleméren hozta el a legnagyobb változást, ebben a faluban a beköltözők száma már túllépte az őslakosokét, ezért a betelepülők és őslakosok közötti kapcsolat tanulmányozásának ideális helyszíne. A másik négy te-

mutatóval bírt, így 249 főről 57 főre csökkent a lakosság száma, a falu lakóházait pedig – már ekkor – hétvégi üdülési céllal vásárolták meg, olvashatjuk Csiszár Károly 1987-es tanulmányában. Csiszár Károly: Az aprófalvak létrejöttének gazdasági feltételei Vas megyében. = Zalai Gyűjtemény 27. A déldunántúli aprófalvak és sztrárványok település- és társadalomtörténete. 99. p.

7 A Magyarszombatfához tartozó, korábban különálló Gödörháza is szerepelt a felkeresett települések, településrészek között, aminek annyiban van jelentősége, hogy úgy tűnik, az ott lakók rendelkeznek bizonyos fokú, a szombatfain kívüli, vagy azon túli, gödörházi öntudattal.
8 Bár logikai bukfencet rejt magában – hiszen a beköltözők is helyiek –, én mégis, a túlzott szóismetések elkerülése miatt, az *őslakos* szó szinonimájaként használom a *helyi* kifejezést.
9 A Magyar Köztársaság helységnevkönyve, 2017. január 1.
http://www.ksh.hu/apps/shop.kiadvany?p_kiadvany_id=977943&p_temakor_kod=KSH&p_lang=HU (Megtekintve: 2018. augusztus 10.)
10 Vegyük például Velemér népességszámának mutatóit, ami 1870-től 1941-ig nem változott drasztikusan (408, valamint 372 fő), ám a második világháború, a kitelepítések, valamint a határsávból történő elvándorlás – munkalehetőségek hiányában – máig ható folyamatos népességcsökkenést eredményezett. A leglátványosabb talán Ispánk elnéptelenedése, amely 1949 és 1976 között 61,5%-os

11 A Magyar Köztársaság helységnevkönyve, 2011. január 1.
http://www.ksh.hu/apps/shop.kiadvany?p_kiadvany_id=8827&p_temakor_kod=KSH&p_lang=HU (Megtekintve: 2018. augusztus 10.)
12 A Magyar Köztársaság helységnevkönyve, 2017. január 1.
http://www.ksh.hu/apps/shop.kiadvany?p_kiadvany_id=977943&p_temakor_kod=KSH&p_lang=HU (Megtekintve: 2018. augusztus 10.)
13 A vizsgált falvakban cigány népességgel csak Bajánsenyén találkozunk, ott is tulajdonképpen egy családdal, akik főként „vaszásból” élnek, valamint többen közülük Angliában dolgoznak. A Bajánsenye és Kercaszomor közt lévő *Bőröce* nevű oláhcigánytelep mára szinte teljesen elpusztult és elnéptelenedett, csupán egy lakóházban él egy testvérpár.
14 Bajánsenye 475 fő és 480 fő, Kercaszomor: 198–180 fő, Kerkáskápolna: 97–71 fő, Magyarszombatfa: 264–257 fő, Velemér: 89–70 fő.
15 Valuch Tibor: Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében. Bp., 2001. 69. p.

lepülésen nem ennyire egyértelmű a helyzet, és a falvakban lejátszódó demográfiai folyamatokban nem ennyire domináns a betelepülés jelensége. E falvakban tehát a betelepülésen túl egyéb tényezők is jelentős mértékben meghatározzák a másságról alkotott helyi elképzeléseket. Egyebek mellett ilyennek számít a turizmus jelensége.¹⁶

A vizsgálat alá vont településeken tapasztalható népességsökkenés az Őrség többi – általam nem vizsgált – falujára is jellemző. Igaz ez annak ellenére is, hogy e csökkenéssel párhuzamosan a tájegységben – a beköltözők révén – egy eltérő irányú migrációs folyamat is zajlik. Tanulmányomban arra teszek kísérletet, hogy ezt a fajta „eltérő irányú migrációs folyamatot” bemutassam, különös tekintettel az Őrségben letelepedő, az „Őrségben újrakezdő” személyek motivációira, stratégiáira. Céлом, hogy rámutassak azokra a konfliktusokkal terhelt helyekre és kérdésekre, amelyek esetében a helyiek és a beköltözők gyakorlatai közt megfigyelhető értékrendbeli különbségek rendre felszínre kerülnek. Azonban túlságosan behatárolná a megfigyelt jelenségek értelmezését, ha azokat csupán egy kétpólusú, a közösséget helyiekre és betelepülőkre osztó keretben értelmezném. Nyilvánvalóan nem létezik tisztán kétpólusú társadalom, ennél jóval színesebb lokalitástudat jellemez minden települést.¹⁷ Ennek megfelelően a tósgyökeres helyiek és beköltözők kapcsolatát mérlegre tevő tanulmányomban én is árnyalni fogom a tanulmány címében sugallta kettős lokalitást és identitást.

Idegenek az Őrségben – előzmények és kategóriák

Az idegenség kategóriáinak meghatározására alkalmasak lehetnek az őslakosok által használt fogalmak. Ebben a fejezetben azt a három helyi kategóriát kívánom számba venni, amely nemcsak a helyi kommunikációban jelenik meg, hanem jelentős hatással van a térségbeli életstratégiákra és kapcsolati hálókra.

E kategóriák közül némelyiket a beköltözők is elfogadnak, sőt azonosulnak is vele. „Tudjuk, hogy mindig „gyüttmentek” leszünk, de mindenkinek van egy címkéje!”¹⁸ – fogalmazott egyikőjük, míg előfordult, hogy a beköltözők egy közösségi alkalmukat a „gyüttek” elnevezéssel hirdették egymás között.¹⁹

A „gyüttek” csoportjának mára komoly múltja van az Őrségben, ugyanis a kiköltözés gyakorlata már évtizedekkel ezelőtt megkezdődött. A beköltözés előzményének tekinthető annak az üdülőnépességnek – elsősorban értelmiségiek – a megjelenése, akik az 1970-es évektől „jöttek ide, akiknek pénzük volt, hogy szebbé tegyék a portákat”.²⁰

Az elvándorlás és előregedés „ellentétes irányú folyamatoként az 1970-es évektől kezdődően a turisták és városi tehetősek felfedezik az Őrséget, amikor is az addig elzárt területek felértékelődnek határmentiségük, archaikus vonásaik és természeti szépségük által. (...) Ez a beköltözési hullám a nyolcvanas években mérséklődik, majd az ezredforduló táján ismét felerősödik. (...) Különösen a budapesti értelmiség körében válik divattá házat vásárolni az Őrségben. Házvásárlásukkal egyúttal biztosítják a települések kontinuitását, az épületek állag-

16 Szarvas Zsuzsa (szerk.): Migráció és turizmus. Bp., 2007. 10. p.

17 Lásd: A. Gergely András: Urbanizált méhkas, avagy a helyi társadalom. Bp., 1993. 53. p.

18 Adatközlő: Szabó Perpétua – Kercaszomor.

19 Adatközlő: Bodorkós Zsófi (továbbiakban: B. Zs.) – Velemér.

20 Adatközlő: S. K.-né H. Gy.

megóvását, ugyanakkor portáik rendszerint rendezettek, házaik felújítottak, körülöttük díszkerti vonások érzékelhetőek, egyfajta kertvárosi miliőt teremtenek²¹ – fogalmaz disszertációjában Baranyai Olga.

Az elnéptelenedő falvak üresen álló portái tehát mindinkább magukra irányították a vidékies élményre vágyók figyelmét, akik házaikat időszakosan, aktív koruként főként a hétvégéken és a nyári időszakban, később, nyugdíjba vonulásukat követően pedig tavasztól ősziig lakják. Ez a fajta életmód közel áll ahhoz, amit a turizmusantropológiai kutatások a *second home*, azaz második otthon kifejezéssel jellemeznek.²² Mindebben a „hagyományos” iránti vágyódást, az archaikushoz, a népihez, a természeteshez történő visszatalálás igényét lehet felfedezni,²³ de úgy, hogy kétlakiságukról mindközben nem mondanak le. E folyamat vezetett oda lassanként, hogy egyre többen már nemcsak második, hanem első otthonként is tekintettek az Őrségre. Baranyai Olganak a 2010-es évek elején végzett kérdőíves felméréséből kitűnik, hogy a válaszadó őrségiiek csaknem egyharmada vallotta magát beköltözőnek.²⁴

21 Baranyai Olga: A változó Őrség fejlesztésének természeti és társadalmi alapjai. PhD-értekezés, Pécsi Tudományegyetem, Földtudományok Doktori Iskola, 2012. (továbbiakban: Baranyai, 2012.) 86–88. p. http://foldrajz.ttk.pte.hu/files/doktori-iskola/nv/disszertacio/disszert_baranyai_olga.pdf (Megtekintve: 2019. június 27.)

22 Wahlström, Iina: Second Homes and Summer Cottages in Finland. = Pirjo Korkiakangas – Tiina – Ritta Lappi – Heli Niskanen (ed.) *Touching Things. Ethnological aspects of modern material culture.* Helsinki, Finnish Literature Society. 2008. 238–247. p.

23 Hasonló „igényekről” Mód László is beszámol a Kisújbányán nyaralót fenntartó, vagy letelepülő családok motivációi kapcsán. Mód László: „Kiháló faluból – üdülőfaluba”. *Gazdasági-társadalmi változások egy dél-dunántúli kistelepülésen (1970–2005).* = Szarvas Zsuzsa (szerk.) *Migráció és turizmus.* Bp., 2007. 125. p.

24 Baranyai, 2012. 89. p.

Az idegenségnek egy további, helyi szinten sajátos jelentéstartalommal felövezett fogalma: a turista. A turizmus jelensége nem egyik napról a másikra jelent meg az Őrségben, hiszen a térség már 1986-ban is Magyarország kiemelt üdülőkörzeti és idegenforgalmi tájegységei között szerepelt, ám igazi fellendülést csak a határsáv megszűnése hozott.²⁵ A statisztikákból látszik, hogy a fő szálláshelytípusnak a falusi magán szálláshelyek számítanak,²⁶ ám az elmúlt évtizedben a panziók száma is megnövekedett. Ezek a szálláshelyek elsősorban a jómódú látogatókat igyekeznek megszólítani.²⁷ 2000 és 2010 között az Őrségben eltöltött vendégéjszakák száma a magán szálláshelyeken megháromszorozódott, míg a kereskedelmi típusú szálláshelyeken némiképp csökkent.²⁸ A turistákhoz, valamint a turizmus jelenségéhez társítható óslakos és beköltöző stratégiákat is szeretném a dolgozat során körüljárni.

A térségben megjelent „idegenség” harmadik típusát az Őrségi Nemzeti Park személyzete képviseli. A helyiek talán az ő szerepüket látják a leginkább kritikusan. A Nemzeti Park kialakulása és személyi állományának növekedése egy olyan jelenség, amely számos konfliktus forrása. Azonban a Nemzeti Park sem egyik napról a másikra jelent meg a területen, és kialakulása, megerősödése szorosan összefügg a turizmus jelenségkörével. „Az Őrségi Nemzeti Park 2002-ben alakult meg, a térségben 44 település határát öleli fel. A nemzeti parkok sajátossága, hogy miközben meghatározó szerepet játszanak a természetvédelemben,

25 Baranyai, 2012. 101. p.

26 Baranyai, 2012. 102. p.

27 Gondolok itt elsősorban a magyarszombatfai Kosbor Panzióra, mely magát mint luxus falusi szálláshely aposztrofálja, és válik egyre népszerűbbé. A panzió megnyitása óta számos magas minőségű elismerésben részesült.

28 Baranyai, 2012. 105. p.

élményszerzésre alkalmas teret biztosítanak az ökoturizmusban és a természetjárásban részt vevők számára.²⁹ Az Őrségi Nemzeti Park szállást is kínál a térségbe érkezőknek.

Röviden, az idegeneknek e három fő csoportja, vagyis a beköltözők, a turisták és a Nemzeti Park (és annak munkatársai, de elsősorban maga a szervezet) hozzák létre azt az értelmezési keretet, amelyben a helyiek a mássággal kapcsolatos mindennapos konfliktusait elhelyezik. Tanulmányomban amellet kívánok érvelni, hogy e három csoportot létrehozó társadalmi hajtóerők, vagyis a kitelepülés, a természetvédelem és a turizmus jelensége, nemcsak szorosan összefüggenek egymással, de az őslakos helyiek számára idegen és nehezen elfogadható értékrendet közvetítenek. Az értékrendek közötti különbség, ahogyan azt a továbbiakban esettanulmányokon keresztül demonstrálni kívánom – a hétköznapi során jól artikulált konfliktusokhoz vezet.

**„Ez a község halálra van ítéelve!”³⁰
„Még álmodni se tudtunk volna olyat,
ami itt összeállt nekünk!”³¹ (1. kép)**

Mindkét fent idézett mondat Veleméren hangzott el, egymástól nagyjából száz méter távolságra, 2018-ban egy őslakos és egy beköltöző szájából. Feltehető a kérdés: ennyire más világok találkozása az Őrség? Ennyire máshogy tekintenek a közös tér nyújtotta lehetőségekre az őslakos és a beköltözők? Az alábbiakban azt kívánom megvizsgálni, hogy az Őrségben letelepedők milyen motivációk mentén érkeztek ezekbe a „halálra ítélt falvakba”. Ezzel párhuzamosan arra is

kíváncsi vagyok, hogy miképp és hogyan szült e folyamat a „jövőktség érzésével” átítatott helyiekben értetlenséget,³² hiszen a részükrol – még ha ezt „saját” fiataljaik esetében sajnálják is – az elvándorlás vált az elfogadott és célravezetőnek vélt életstratégiává.

„A vidékre költözés mögött (...) számos (...) új életérzés megvalósításának vágya húzódik”³³ – állapítja meg Simon Veronika és Szőke Alexandra Somogyacsa példáján. Ezt a megállapítást igazolják interjúalanyaim is, akik egytől egyig valami nagyon más szerettek volna kezdeni az életükkel, mint amit előző lakhelyükön – „a városban” – otthagytak.³⁴ Az általam megkérdezett beköltözők mindegyike kiemelte ideérkezésük motiváló tényezői között az őrségi táj érintetlenségét, szelidségét. Érdekes adalék ehhez, hogy a legtöbb esetben megfigyelhető az is, hogy az eredeti elképzeléseiket olykor nem kifejezetten az Őrség motiválta, hanem egy olyan más élet iránti vágyakozás, amelyet az ország más pontjain is kerestek – kutatva az elképzeléseiknek megfelelő környezetet, hátteret, sőt „díszletet” – és végül itt akadtak rá. A legtöbben jártak a Balaton-felvidéken is, ám ott vagy az árak nem voltak megfelelőek, vagy a zsúfoltságot érzékelték már túlzottnak, míg egy esetben a nem megfelelőnek vélt iskola tántorította el őket a Balaton északi partjától.

Az Őrségbe költözők – vagy ahogyan magukat előszeretettel nevezik, újrakezdők

32 „Nem vagytok normálisak, hogy a pláza tövéből ideköltöztök!” – mondta egy szomszéd a Szattára költöző Kiss-Bodorkós családnak.

33 Simon Veronika – Szőke Alexandra: „Kinek az, minek az...” Migrációs folyamatok hatásai egy somogyi aprófaluban. = Szarvas Zsuzsa (szerk.) Migráció és turizmus. Bp., 2007. 143. p.

34 Tíz beköltözővel készítettem interjút, akik közül a legrégebb óta az Őrségben élő 18 éve, míg a legrövidebb ideje ott tartózkodó akkor két éve költözött a területre. A tíz fő közül három házaspár volt, az egyik pár hölgy tagja helyi származású.

29 Uo.

30 Balogh Ernő őslakos, polgármester.

31 Bodorkós Zsófi és Kiss Attila a tanulmány írásakor öt éve az Őrségben élők.

– a helyi falvakat is megkülönböztetik egymástól, mindegyikőjük kizártnak tartotta, hogy egy zárt szerkezetű településben lévő kockaházba költözzön, vagy egy olyanba, amelyet nagy táblás területek, szántók vesznek körül. Így nem véletlen, hogy nem Bajánsenyére vagy Kerkáskápolnára, hanem Velemérrre (és kisebb mértékben Kercaszomorra, valamint Magyarzombatfára) költöztek be, e falvakban vásároltak ingatlant. A tér, a szabadság, a peremhelyzet mind visszatérő jelzői annak, hogy mi tetszett meg az adott településben, az adott portában a későbbi tulajdonosoknak.³⁵ Ha az öt falu településszerkezetét röviden összevetjük, megállapítható, hogy a két, nagyobb gépjármű- és esetenként teherforgalmat lebonyolító útfalu nem oly vonzó, míg a szét-szórt, szeres jegyeket is magán viselő falvak szellősebb szerkezete jobban megfelel a beköltözők igényeinek.

A beköltözők döntő többségének döntése megragadható azzal az alternatív életstratégiával, „zöld” ideológiával,³⁶ amely a 20. század végén hangsúlyosan megjelent Magyarországon. A beköltözőkkel folytatott interjúim alapján elmondható, hogy az Őrség döntően az efféle életstratégiák mentén gondolkodó személyek számára vált vonzóvá, bár néhány, a fogyasztói mentalitást, vagy épp a (kert)városi eredetű eszméket képviselő példával is találkozhatunk. (2. kép) Kérdés lehet a továbbiakra nézve, hogy az Őrség mennyire tudja megőrizni azt a ma még valóban falusias arculatát, amely a régió márkajegyévé vált, és amely azóta is vonzó célpontként jelenik meg a beköl-

tözők és turisták számára. A jövő demográfiai folyamatai döntik el, hogy tömegesen megérkezik-e ide is egy olyan lakó- és/vagy nyaralónépesség, amely a párhuzamul hozott Balaton-felvidéki tájat jelentős mértékben megváltoztatta, urbanizálta. Egyelőre a tanulmány elején hivatkozott népességi adatok azt sugallják, hogy csak egy-egy kisebb, különösen peremhelyzetű település lakosságösszetételét alakította át a beköltözés jelensége.

A beköltözők közössége(?)

A beköltözők központi identitáseleme – és ezt többük az interjúk során ki is hangsúlyozta –, hogy más életet szeretnének élni az Őrségben, mint ahogy azt korábbi lakóhelyeiken tették. Azonban ezt a „más” egyéneknél, családonként másképp és másképp képzelik el, vagy legalábbis a hangsúlyok eltérő helyeken szerepelnek. Az Őrség rurális térként való használata a városi életmódjukhoz képest kíván újat nyújtani, azaz e mögött egy alternatív életforma kulturális modellje rejtőzik.³⁷ A beköltözők heterogén csoportjában a közösségépítés két fő irányvonala ragadható meg. Ezek egyike az online térben szerveződő kapcsolatok, a másik pedig a közös életmódhoz kötődő, az értékrendek hasonlóságából fakadó kisebb-nagyobb, elsősorban női közösségek, amelyeket a beköltöző családok nőtagjai ápolnak.

„Az Őrségben újakezdők 2.”³⁸ elnevezésű, közösségi médiában szerveződő és

35 Vö. Márkus Hajnalka: Vállalkozások – vidéken. A nagy áttörés a Káli-medencében. = Fejős Zoltán – Szijártó Zsolt (szerk.) Egy tér alakváltozásai. Esettanulmányok a Káli-medencéről. Bp., 2002. 84–101.

36 Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor: Alternatív életstratégiák. Bp., 2014. (továbbiakban: Kapitány Á. – Kapitány G., 2014) 17. p.

37 Bódi hivatkozik Mormontra. Bódi Jenő: Kövek és képzetek. Az építészet szimbolikus funkciói a Káli-medencében. = Fejős Zoltán – Szijártó Zsolt (szerk.) Egy tér alakváltozásai. Esettanulmányok a Káli-medencéről. Bp., 2002. 24. p.

38 Létezett korábban is ilyen elnevezésű csoport, ám azt a jelenlegi admin és az ő ismeretségi köre komolytalannak tartotta, így került megalapításra a 2-es számmal jelzett csoportosulás.

működő csoportnak³⁹ nagyjából kétezer tagja van. Ez a szám persze nem ad reális képet az Őrségben letelepedett újrakezdők számáról, hiszen bárki, lakóhelytől függetlenül, a csoport tagja lehet, de azt jól illusztrálja, hogy a beköltözők java része – interjúalanyaim közül pedig mindenki – jelen van a közösségi média különféle felületén, és mindannyian tagjai is az említett online csoportnak. Vagyis az Őrségi környezetben is fontosnak tartják a közösségi média használatát és élnek azzal a lehetőséggel, hogy azt alkotó, közösségszervező módon használják.

A csoport létrehozójának célja egy olyan fórum kialakítása volt, ahol információk és javak cseréje, valamint ismerkedés folyhat, kizárva az anonimitást és minden olyan zavaró jelenséget, amely az Őrségi újrakezdők hétköznapi életét nem érinti, vagy nem érdekelheti. A bejegyzések legnagyobb része a cserekereskedelemre épít: amíg valaki tavirózsáinak fölösleges részét osztogatná bárkinek „bármiért”, addig más a megunt gyermekjátékokat cserélné befőttre. (A sor a végtelenségig folytatható.) A csoport alkalmas arra is, hogy kilépve a virtuális térből „valódi” találkozásokra buzdítson, így invitáltak bárkit, akár személyes ismeretség nélkül „növényismereti túrára”, amiről aztán fényképes beszámolót is közzé tettek a csoport üzenőfalán.

A fent említett csoport online adminisztrátora⁴⁰ a belső-vidéki beköltözők egyik központi alakja, kulcsembere, aki nemcsak a virtuális csoportszervezésből veszi ki a részét, hanem nála gyűlnek össze a környék „anyukái” is, akik egyebek mellett egy vegán főzőklubot is létrehozottak.

Az interjúk tanúsága szerint 2018–2019-ben a beköltözők megélhetési stratégiáiban a következő főbb irányvonalak ismerhetők fel: a turizmusban újrakezdők, a mezőgazdaságból élők, a szolgáltatásban dolgozók, a helyhez nem kötött, „home office” tevékenységet végzők, valamint a kézműves terméket előállítók csoportja. A megélhetési stratégiák változatos értékrendekkel és világgépekkel járnak együtt, amely a jogázástól az ősmagyar szellemiség kutatásán át a bioételek előállításáig nagyon színes képet mutat. Ez a sokféleség egyúttal azt is eredményezi, hogy az értékrendbeli átfedések mellett a beköltözők valójában nagyon is eltérő igényekkel és elképzelésekkel vágtak bele új életformájukba, és emiatt nehezen alkotnak egységes közösséget, sőt „a különbségek folytán közülük sokan talán nem is fogadnák el, hogy közös nevezőre hozzák őket”.⁴¹

Mivel egy viszonylag friss jelenségről beszélünk, a beköltözőknek, vagy – ahogy Kapitányék nevezik – kivonulóknak⁴² olykor nem is volt idejük arra, hogy szorosabbra fűzzék egymással kapcsolataikat. Éppen ezért csupán egy-egy konfliktus esetében körvonalazódik egységesen a betelepülők csoportja. Ahogyan a következő fejezetben bemutatom, a helyi nyilvánosság ütközőzónái eltérő mértékben rajzolják ki az őslakos helyiek és a betelepülők (mint viszonylag egységes csoport) közötti határokat.

Ütközőzónák az őslakosok és a beköltözők értelmezésében

Miben fejeződik ki, miképp érhető tetten az a másság, amely az eltérő értékrendben és életstratégiákban gyökerezik, és amelyek a helyieket és a beköltözőket megkülönböz-

39 <https://www.facebook.com/search/top/?q=%C5%91rs%C3%A9gben%20%C3%BAjrakezd%C5%91k%202>. (Megtekintve: 2024. január 17.)

40 Adatközlő: B. Zs. – Velemér.

41 Kapitány Á. – Kapitány G., 2014. 40. p.

42 Uo.

tetik egymástól? Hol, mely témák kapcsán ragadhatók meg az ütközőzónák, ahol a különbségek a felszínre hozhatók? A konfliktusok megjelenésének értelmezéséhez négy rövid esettanulmányt kívánok bemutatni. Olyan esettanulmányokat, amelyeket a helyiek akut, jelentős problémának érznek.

A Nemzeti Park tevékenysége a helyiek szemében

A terepmunka során többször éreztem, hogy egy-egy téma említése kapcsán darázs-fészekbe nyúltam. Az idegenség kontextusában az egyik ilyen legintenzívebb reakció az Őrségi Nemzeti Park ténykedése kapcsán tapasztalható. A téma érzékenységet jelzi, hogy a Nemzeti Parkra vonatkozó kérdéseim kapcsán akadt, aki gyakorlatilag megtiltotta, hogy diktafonra vegyem azt, amit a „zöldek”⁴³ kapcsán mond, sőt leírni se írjam le, mert úgyis mindent letagad.⁴⁴

Amit Mészáros Csaba a szomszédos vendvidéki szlovén falvakban a Nemzeti Parkkal kapcsolatban megállapít⁴⁵, az az Őrségi települések őslakosságának értékítéletére is jellemző, döntően negatív felhangú vélekedésekben érhető tetten. A probléma társadalmi beágyazottságát jól illusztrálja, hogy a 2018-as parlamenti választások során az egyik ellenzéki párt a helyiek és a Nemzeti Park közti létező konfliktusból kívánt politikai tőkét kovácsolni, s programjukban hirdették a következőt: „Meg-

szüntetjük az Őrségi Nemzeti Park működésével kapcsolatos visszasságokat, nekem az Őrségiek érdeke az első!”⁴⁶

A leggyakrabban elhangzó kritika a park ténykedése kapcsán az, hogy kívülről, felülről próbálja megmondani a helyieknek azt, hogy miként használják területeiket – elsősorban a kaszálók kezelésére és az erdők használatára reflektálnak –, melyeket az őseik alakítottak ki hasonló módszerekkel és elvek mentén, mint amit ők is alkalmaznának. Paradox helyzetet eredményez a helyiek, de sokszor a beköltözők számára is, hogy éppen tőlük kívánja megvédeni a Nemzeti Park azt az élővilágot, ami tulajdonképpen az ő ténykedésük révén vált olyanná, amilyen. A beszélgetések alapján úgy tűnik, hogy a kaszálás, a hagyományosan állattartásból élő Őrségi őslakosok számára, presztízstényező. A jó kaszásokat a mai napig számon tartják, illetve büszkéik az effajta tudásra, még úgy is, hogy a kézi kaszálást tulajdonképpen már fél évszázada felváltotta a gépi eljárás. Azzal, hogy a kaszálások időpontját és módszerét is szabályozza a park, a helyi értékrend egy érzékeny és fontos elemén gázol át, „okoskodik bele” egy kívülről jövő fél. Ez pedig nyilvánvalóan ellenszenvet kelt a helyiekben. A rétek kezelésében megkívánt bűvósávok megtartása az egyik olyan eleme a szabályozásnak, amelynek alapján a park szakmai felkészültsége is megkérdőjeleződik a helyiek szemében, mondván: az a gyomok szaporodását serkentve a rét minőségét rontja.

„Régen sem foglalkoztak semmilyen madárral vagy lepkékkel, mégis voltak!” – ilyen és hasonló vélekedések alapján megállapíthatjuk, hogy az őslakosok többsége egyértelműen elutasítja a természetvédelem

43 Az őslakosok így nevezik a Nemzeti Park munkatársait, egyúttal a Nemzeti Park kifejezést is ezzel a szóval helyettesítik.

44 E miatt az erősen konfliktusos helyzet miatt az egyes véleményformáló személyek nevét anonimításuk megőrzése okán nem közlöm.

45 Mészáros Csaba: A kvalitatív kutatás esélyei a magyar–osztrák–szlovén hármashatár térségében. = Turai Tünde (szerk.) Hármashatár néprajzi értelmezésben. Bp., 2015. 80–81. p.

46 Idézet Bana Tibor, a Jobbik Magyarországért Mozgalom körzeti jelöltjének szórólappjáról.

szerintük eltúlzott gyakorlatát, azt gyakran kifigurázzák, például többek is értelmetlen időtöltésként vélekedtek a „hálóval rohangáló lepkevadászokról”, amit sokan, főként, ha férfi az illető, teljesen „idióta” viselkedésnek tartanak. A park ténykedésével kapcsolatban egy nagygazda említette, hogy szeretné látni a zöldek példáját, miként kell kíméletesen földet művelni és kaszálni, visszásnak érzi ugyanis, hogy amit a park elvár a helyi gazdáktól, azt tulajdonképpen ők sem tartják be, „ugyanúgy gépekkel kaszálnak le több hektárt pillanatok alatt (...) akkor most mi van?!”

Az Őrségi határhasználatra, illetve annak tulajdonviszonyaira egyre inkább az a jellemző, hogy a családok bérbe adják vagy eladják területeiket, amit néhány helyi nagygazda, egy-egy külföldi, jellemzően osztrák tulajdonos, vagy a Nemzeti Park használ. Azonban az egykori családi területeket a helyiek ma is számon tartják, és rendkívül kritikusan szemlélik a Nemzeti Park értékrendjüknek nem megfelelő gyepgazdálkodását. Legtöbbször ez az elhanyagolt, elgazosodott legelők számon tartását jelenti, melyeknek kapcsán megjegyzi, hogy a parknak már olyan hatalmas területe van, hogy azt képtelen normálisan kezelni. Megállapítható, hogy a helyiek rétekre és kaszálókra vonatkozó elképzelései, vagyis a szép és gondozott környezet, amely a jó gazdát dicséri, nem hozható összhangba az Őrségi Nemzeti Park tevékenységével. A Nemzeti Park működése a helyiek számára emiatt nemcsak gazdálkodási, hanem esztétikai normákat is sért.

A Nemzeti Park folyamatos fejlődése, növekedése – mind területi, mind infrastrukturális értelemben – szintén negatív visszhangokat szül. A Nemzeti Park számára elérhető erőforrások a helyi gazdálkodók számára túlzónak tűnnek. Ez a lehetőségbeli különbség egy másik fontos helyi értékrendet sért meg, a hagyományos

paraszti gazdálkodásra jellemző takarékoskodást, és a beosztással élést. Emiatt a „nagy pénzköltést, a luxuscikkek használatát” emelik ki és tartják elfogadhatatlannak a helyi őslakosok.

A konfliktusforrások további terepe az erdőgazdálkodás. Az erdei haszonvétel során ugyanis a madarak költési időszakához kell igazodnia az adott erdőtulajdonosnak: vagyis az erdészetnek, vagy a közbirtokosságoknak. Egy-egy terület kitermelésének megfiúsulását, vagy annak késleltetését gyakran a Nemzeti Park tevékenységével (és közvetve a madarakkal) társítják, még akkor is, ha a depóba rakott fát a szélsőséges időjárás okozta körülmények miatt nem sikerül az erdőből elszállítani. Mára oly mértékben negatív a megítélése a Nemzeti Park tevékenységének az őslakos helyiek (és olykor a beköltözők) között, amely sok esetben mindkét fél munkáját akadályozhatja. Ennek javítására egy lehetséges mód az lenne, ha a Nemzeti Park hasonló érzékenységgel tudná a helyieket megszólítani, mint az Őrségbe érkező turistákat.

Amiképp látható, ebben a valós helyi konfliktushelyzetben nem a beköltözők és a helyiek között jön létre konfliktus, hanem a Nemzeti Park mint hatóság (és egyúttal intézmény), valamint a helyi lakosok között. Ebben a kontextusban is artikulálódnak a beköltözők és helyiek közötti értékrendbeli eltérések, hiszen bár a beköltözők számára is nyilvánvaló a park ténykedésének „visszássága”, ők a szervezet különféle szolgáltatásaira (vezetett túrák, tanfolyamok stb.) is vevők, ám a természetvédelem őslakosok számára „furcsa” módjaitól (búvósávok meghagyása, madárvédelmi intézkedések stb.) sem idegenkednek oly mértékben. Igaz ez főként akkor, ha az adott beköltözőknek sem kaszálójuk, sem erdőterületeik nincsenek, így közvetlenül nem is érintettek a konfliktusos helyzetekben.

Iskola a határon

Ahogy arra korábban már utaltam, a gyerekek megfelelő értékrend szerinti nevelése, és ezen értékrend szerinti iskoláztatása egyike a legfontosabb céloknak a beköltözők életében. Az az önszerveződés, amely a megfelelő iskoláztatás biztosítását segíti elő, jelentős érdekkülönbségeket eredményez a helyiek és a beköltözők között.

Az általam megkérdezett általános iskolás korú gyermeket nevelő beköltözők⁴⁷ iskolaválasztásában fő szerepet játszik az, hogy gyermekeik ne a magyarországi alapfokú oktatásban vegyenek részt. Egyöntetűen valami másra vágytak, ám ezt a mást, mint sok mindent, szintén eltérően képzeltek el. Több szülőben felmerült az otthon tanulás lehetősége, ám „ez a lehetőség korán megbukott”,⁴⁸ hiszen kiderült, hogy minden szülő máshova helyezné a hangsúlyt gyermekek oktatásában. Szlovénia és hazánk között létezik egy egyezmény, amely szerint egymás országainak alapfokú oktatási intézményeit ingyen látogathatják a gyermekek. Így adódott, hogy a magyar oktatás- és neveléspolitikával elégedetlen szülők a Magyarszombatfával határos szlovéniai pártosfalvi általános iskolába (DOS Prosenjakovci – Kétnyelvű Általános Iskola, Pártosfalva) íratják be gyermekeiket. Ennek a néhány éve kezdődő folyamatnak olyan visszhangja volt (és van) a helyi társadalomban, hogy jómagam is már évekkel ezelőtt értesültem rokonságom elbeszélésében erről „a furcsa divatról”⁴⁹, amit a helyiek egyértelműen a „gyüttmentekhez” kötnek.

Mi is adja tehát ennek a szlovéniai kisiskolának a vonzerejét a körzeten kívüli bajánsenyei általános iskolával és a magyar oktatással szemben? A pártosfalvi iskola a szlovén rendszerben sem számít „hétköznapi” intézménynek, ugyanis tulajdonképpen egy kísérleti, úgynevezett laboriskola, ahol a skandináv modellek szerinti oktatás zajlik. Ebben a különféle műhelymunkák, tematikus napok, kültéri tantermek, kertészkedés, méhészkedés mellett a legfőbb vonzerőt az nyújtja, hogy az oktatás szerkezete olyan, amely minden gyermeket a saját képességeihez képest fejleszti. (3–4. kép) „Hagyják a gyermeket a saját képessége szerint kibontakozni”,⁵⁰ „Boldogabb a gyerek”,⁵¹ mikor hazatér az iskolából. Ezt szembeállítják a magyarországi oktatás a gyermeket lefárasztó, túlterhelő módszereivel. „Lényeg, hogy a gyerek jól érzi magát, nincs izgalom.” [A gyermek] „rossz tanuló, kicsit sem izgatja a tanulás, de nem az alapján értékkelik, nem stresszelik, ugyanúgy járhat szakkörre.”⁵²

Volt, aki utalt rá, hogy azért is szimpatikus számára az intézmény, mert emlékezteti az alapítványi iskolák – például Waldorf – működésére.⁵³ A Kiss-Bodorkós család mobilitásáról és vállalkozószelleműségéről adva tanúbizonyságot álmaik portáját és Szattáját, valamint megélhetésüknek egy részét jelentő vendégházukat hagyta ott a pártosfalvi iskola, pontosabban gyermekeik kedvéért, hiszen a Szattáról történő bejárás olyannyira megterhelő volt a család számára, hogy azt értelmetlen lett volna vállalni. „Nem azért költöztünk az Ör-

47 Minden általam meginterjúvolt beköltözőnek a gyermeke a pártosfalvi iskolába jár, sőt akinek nagyobbak voltak a gyerekei, az a személy is azt mondta, hogy ha ők állnának iskolaválasztás előtt, akkor biztosan ők is oda járatnák őket.

48 Adatközlő: B. Zs. – Velemér.

49 Adatközlők: Törő Teréz és Törő Ferenc – Bajánsenye.

50 Adatközlő: Rozgonyi Emőke (továbbiakban: R. E.) – Pártosfalva.

51 Adatközlő: Ábrahám Klaudia (továbbiakban: Á. K.) – Hodos.

52 Adatközlő: B. Zs. – Velemér.

53 Adatközlő: Kövi Zsófi (továbbiakban: K. Zs.) – Magyarszombatfa-Gödörháza.

ségbe, hogy napi két órát az autóban ülünk”,⁵⁴ így a közelebbi Velemérré költöztek, ahonnan bizonyos konfliktusokkal terhelve ugyan, de működik a rendszer, miszerint a családok közösen hordják a gyermekeket Szlovéniába.

Az igazgatónő közösségszervező szerepét többen kiemelték: „az igazgatónővel folytatott beszélgetés alatt három mondat után nem volt kérdés, hogy ide fog-e járni”,⁵⁵ bár volt, aki szlovéniai magyarként a kezdetektől figyelemmel kísérte az anyaországi gyermekek Pártosfalvára érkezését, ami kapcsán megjegyzi, hogy „az iskola vezetésének fenntartásai voltak, de most már egyértelműen örülnek neki, hiszen egyre több a gyermek”.⁵⁶ A diákok három, triádnak nevezett szakaszban tanulják végig a kilencéves általános iskolai tananyagot differenciált oktatás keretében,⁵⁷ ami azt jelenti, hogy két tanár foglalkozik egyszerre a gyermekekkel, szlovén és magyar nyelven felváltva.

Érdekes adaléku szolgál a pártosfalvi iskola esetében, hogy a szlovéniai (magyar) reformátusság pásztorálásával megbízott Bódis Tamás és felesége, Rozgonyi Emőke (aki a szentgyörgyvölgyi gyülekezetben szolgált) lelkipásztorok 2019-ig az intézmény szomszédságában éltek, Pártosfalváról látták el a szentlászlói templomi szolgálatot. Mivel az ő gyermekeik is a helyi általános iskolába jártak, több magyarországi szülő először velük vette fel a kapcsolatot – illetve velük is –, hogy tanácsot kérjenek az iskolaválasztással kapcsolatban.

Emőke szerepe még inkább összetettebb, hiszen beszél szlovénül, így ő a szülői közösség szemében gyakran egyfajta nyelvi kapocsként, „híd szerepben” ténykedik, annak ellenére, hogy az állami fenntartású iskolában szigorúan csak mint szülő jelenhet meg, hiszen a szlovén iskolákból számúzták a vallásgyakorlat minden formáját.⁵⁸ Míg ez a lelkész házaspárban és többekben per sze ellenérzéseket kelt, addig vannak, akik számára az is vonzóvá teszi a szlovén oktatást, hogy sem a vallást, sem a szerintük átpolitizált nemzeti ünnepeket nem erőltetik a gyermekekre, hanem egyfajta „görcsmentes identitást”⁵⁹ kapnak útravalóul.

Ennek megfelelően hittanoktatás sem létezik iskolai keretek között, ám a lelkész asszony saját lakásukban heti egy alkalommal szakkörszerűen tartott a gyermekeknek foglalkozást, amire annak a szülőnek a gyermekei is jártak, aki egyáltalán nem híve a kötelező hittanoktatásnak, de a közösség és a lelkész asszony személye miatt örömmel engedte gyermekét az órákra.

A magyarországi szülők józanul tekintenek az iskola oktatási módszereire és színvonalára, valamint igyekeznek minden szerintük negatív jelenségre azonnal reflektálni. Véleményük szerint az ezekre adott válaszreakciók is bizonyítják, a megfelelő helyen tanulnak gyermekeik, hiszen például sikerült elérni, hogy az anyaországi gyermekek számára délutáni foglalkozás keretében szlovén nyelvből korrepetálást tartsanak. A tanárok⁶⁰ közt van, aki hibásan beszél magyarul, így a szülők azt próbálják

54 Adatközlők: Kiss Attila (továbbiakban: K. A.) és B. Zs. – Velemér.

55 Adatközlő: B. Zs. – Velemér.

56 Adatközlő: Ábrahám Borisz (továbbiakban: Á. B.) – Hodos.

57 A magyarországi szülőknél (és gyermekeknek) egyelőre csupán az első, döntően játékos oktatást tartalmazó triádról van rendkívül pozitív tapasztalatuk.

58 Adatközlő: R. E. – Pártosfalva.

59 Adatközlő: Ruhász Sarolta – Magyarszombatfa-Gödörháza.

60 Ugyan próbálkozott már anyaországi pedagógus is elhelyezkedni az iskolában, de a szlovén nyelv ismeretének hiányában erre nincs lehetőség. Kutatásom folytatásában célokom, hogy a tanári kar egyes tagjainak motivációit és vélekedését is megismerjem.

elérni, hogy legyen lektora a könyveknek, dolgozatoknak. Ennek kapcsán volt, aki hozzátette: „egyetlen dolog, amiben tudok segíteni az a magyarság, a magyar nyelv”⁶¹ – az esetleges hiányosságokat igyekeznek otthon is pótolni, javítani.

A nyelvi dilemmák ellenére a szülők a tanári kart kiválónak, ambiciózusnak tartják, tudják, hogy a pártosfalvi iskola képviselte oktatási rendszer a tanárok részéről is több felkészülést, belefektetett munkát igényel, amire úgy vélik, egy átlagos képességű oktató nem is lenne alkalmas. Többen kiemelték Kósa Ferenc – a térségben neves történész – szerepét, aki mint óraadó történelemtanár több előadásával bilincselte már le az anyaországból járó, egyelőre még alsó tagozatos gyermekeket.

Az elsőként beíratott legidősebb gyermekek a következő években lépnek abba a korba – a második triádba –, ahol a játékos foglalkozások szerepét egyre inkább a tudásra alapozó órák veszik át, melyek során a tananyagot szlovén nyelven is el kell sajátítaniuk, így egyfajta vízváltáshoz érkeznek, ám „most még kérdés, hogy szlovénből elvéreznék-e a gyerekek”⁶²

A szlovéniai iskolába járó gyermekek szerepe több szempontból is érdekes, melyek révén az etnicitás problémaköre is felszínre kerül.⁶³

A jelenség alapvetően kétpólusú, ugyanis a vélekedések szerint az itt élő magyaroknak – a gyermekek révén – segít, hogy „megtalálják az identitásukat”,⁶⁴ és a helyi nyelvhasználatra is – magyar szempontból – pozitív hatással van az anya-

országi és szlovéniai magyar gyermekek érintkezése.

A kétnyelvű oktatás ugyanakkor Szlovéniában elutasítást is szül. Tendencia, hogy a Pártosfalvával szomszédos szlovén lakosságú Berkeházáról a szülők máshova íratják a gyermekeket. A határ túloldalán élő lelkész házaspár szerint helyi hatókörű lapok is írtak már az iskoláról uszító tartalmú, a magyar nyelv térnyerését vizionáló cikket.⁶⁵ Előfordult, hogy egy-két szlovén szülő már rossz néven vette, hogy gyermeke az osztályában kisebbségbe került, így ezek a tanulók már máshova járnak iskolába.⁶⁶ Az egyik beköltöző anyuka szerint kisebbik gyermeke kilencfős osztályába „nem merték” beírni a szlovén nemzetiségű szülők a gyermeküket, mert félték, hogy így szlovén nyelvtudása nem fejlődne megfelelő mértékben.⁶⁷

Úgy tűnik, hogy a Nemzeti Park ténykedése mellett a gyerekek pártosfalvi iskolába történő járatása egy másik olyan kérdés, amely a helyieket (legyenek akár őslakosok vagy betelepültek) egyaránt foglalkoztatja. Interjúim során azt tapasztaltam, hogy szinte mindenkinek volt hozzáfűznivalója a kérdéshez.

Természetesen találkozni teljesen szélsőséges véleményekkel és megnyilvánulásokkal, volt, akire nyilvános helyen támadt rá – verbálisan – egy falubeli szülő, mondván, hogyan merészeli külföldre járatni a gyermekét, közben a helyi – bajánsényei⁶⁸

61 Adatközlő: B. Zs. – Velemér.

62 Adatközlő: R. E. – Pártosfalva.

63 Hylland Eriksen, Thomas: *Etnicitás és nacionalizmus*. PTE Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék. Bp.–Pécs, 2008. 28. p.

64 Adatközlők: Á. B. és Á. K. – Hodos, valamint Bódis Tamás (továbbiakban: B. T.) és R. E. – Pártosfalva.

65 Adatközlők: B. T. és R. E. – Pártosfalva.

66 Érdekes lehet és a kutatás további részében célom, hogy a gyermekek attitűdjét is megismerjem a szlovéniai tanulmányaik kapcsán.

67 Adatközlő: K. Zs. – Magyarszombatfa-Gödörháza.

68 Az iskolába 2007 óta csak az első négy osztályig járnak a gyermekek, az általam is vizsgált öt településről. A felső tagozat Óriszentpéteren található. A terepmunka idején az iskola tanulóinak létszáma 35 fő körüli volt.

– iskola pedig a megszűnés szélén táncol.⁶⁹ Másvalaki egy idősebb falubelítől kapta meg, hogy csalódott benne, és azt gondolta, normálisabb annál, mintsem Pártosfalvára járassa a gyermekét. Egy megkérdezett helyi pedagógus úgy látja, „a tősgyökeres lakosság becsületből sem viszi el a gyereket máshova, illetve a hordozgatást sem tudja mindenki kivitelezni.”⁷⁰

Ahogy Pártosfalván, úgy a bajánsenyei iskola esetében is a helyi lelkész házaspár – Szakál Anikó, Szakál Zoltán – a motorja az önszerveződésnek. Ők ketten állnak ki talán a legkarakteresebben a helyi oktatási intézmény mellett, és igyekeznek minden iskolaválasztás előtt álló, az ő ismeretségi körükbe tartozó beköltöző szülővel megértetni, hogy számukra, illetve a közösség számára mennyire fontos az iskola megmaradása. Ilyenkor gyakran a szlovéniai jellemzőkhöz hasonló előnyöket hangsúlyoznak: nem egy intézményi darálóról van szó, a bajánsenyei iskola családias légkört ad, nagyon jó a tanári kar, stb.⁷¹

Az őslakos válaszadók vélekedéseiből számomra az derült ki – és ez a két csoport teljes viszonyrendszerére jellemző –, hogy tulajdonképpen nincsenek tisztában azzal, hogy a beköltözők valójában miért is járatják Pártosfalvára gyermekeiket. A helyiek – és ezzel azt gondolom, részben önmagukat nyugtatják – szinte kivétel nélkül ezt a nyelvtanulás fontosságával magyarázzák, szerintük a beköltözők így akarnak „világpolgárt” faragni gyermekeikből. Többen úgy vélik, hogy ez egy új divat, egy hóbort, ami előbb-utóbb lecseng.

Benyomásom szerint a másik oldal is küzd valamiféle önigazolással, „önnyugtatóssal”, hiszen – mintegy mentegetőzve – interjúim során mindenki a pártosfalvi iskolának a magyar hagyományok ápolásába fektetett energiáit, a helyi néptáncoktatás és népi játékok megismertetésének magas színvonalát és fontosságát hangsúlyozta.

A jelenség kapcsán talán leginkább érintett magyarszombatfai polgármester⁷² – bár nem ért egyet azokkal a szülőkkel, akik Szlovéniába járatják gyermekeiket – azt el sem tudná képzelni, hogy emiatt a gyermekeket bármiféle megkülönböztetés érje. Amellett, hogy az iskolakezdési támogatást a Pártosfalvára járó gyermekek is megkapják, igyekeznek úgy nevelni gyermekeiket, és a falu közösségi rendezvényeit is olyan irányba terelik, hogy a különféle településeken tanuló gyermekek minél többet lehessenek együtt, és az eltérő iskolaválasztásból fakadóan semmilyen konfliktus ne alakulhasson ki közöttük.

Az oktatás területén hozott radikális átlásfoglalás remekül alkalmas arra, hogy az alternatív életstratégiák képviselői saját értékrendjüket a helyiek számára a helyi nyilvánosság terein megjelenítsék. A pártosfalvi iskoláztatás jelensége körül kristályosodnak ki legtisztábban a helyiek és a beköltözők közti értékrendbeli különbségek. A beköltözők közül – egyelőre – senki sem bánta meg a szlovéniai iskolaválasztást, mindegyikük jó döntésként tekint rá.⁷³ Az őslakosok szkeptikus érdeklődéssel várják a folyamat végkimenetelét, ugyanakkor aggodalmukat fejezik ki saját iskolájuk vélhető elvesztése miatt.

69 Hasonló népességű mikrorégióban zajló folyamatokra például lásd: Baumann Tímea: „Kinek kell ez az iskola?” = Váradai Mónika Mária (szerk.) Kistélepülések lépéskényszerben. Bp., 2008. 568. p.

70 Adatközlő: Dobriné Németh Rita – Bajánsenye.

71 Adatközlő: Szakál Zoltán – Bajánsenye.

72 Adatközlő: Albert Attila – Magyarszombatfa.

73 Egyikőjük, Fenesi Gabriella egy népszerűsítő cikket is közölt az iskoláról a „Világ iskolái” elnevezésű blogon: <https://vilagiskolai.wordpress.com/2015/12/19/iskola-a-hataron-szlovenia/> (Megtekintve: 2024. január 15.)

A turizmus jelensége

Az iskoláztatást és a Nemzeti Park tevékenységét övező gyakorlatok és nézetek két eltérő lehetőségét mutatták a helyiek és a betelepülők közötti értékkülönbségeknek. A turizmus jelensége rendkívül tanulságos példát ad arra, hogy e különbségek miképp szólalhatnak meg polifón módon.

A múlt század utolsó évtizedeiben a turizmusiparban egy új, modernségkritikát megfogalmazó ellenvalóság jött létre, melyet szelíd vagy lágy turizmusnak szokás nevezni.⁷⁴ Az Őrség – adottságai révén – ezt a fajta turizmusstílust hivatott és képes befogadni. Ezt megelőzően (és manapság is) a régiót a tömegturizmus elkerülte, és napjainkban sem ostromolja. Mégis kik azok a helyiek és beköltözők – a Nemzeti Parkot és a nagy Őrségi fesztiválokat (Hétrét, Tökfesztivál) most figyelmen kívül hagyva –, akik ezt a fajta turizmust működtetik és előnyeit élvezik? Megragadható-e bármiféle különbség abban, ahogy a helyiek és beköltözők a turizmushoz viszonyulnak?

A beköltözők – azáltal, hogy jobban tudják egy kívülálló, „turistaszemüvegen” keresztül szemlélni az Őrséget – több olyan lehetőségre hívják fel a figyelmet, amelyek révén – a terményfelesleg, vagy a tojás háznál történő árusítása,⁷⁵ tematikus hon- és természetismereti séták szervezése,⁷⁶ stb. – a turizmusból jövedelemre lehet(ne) szert tenni. Az így létrejövő szolgáltatásokból pedig nemcsak ők, hanem a helyiek is hasznot húzhatnak. A turisták ellátásában a helyi, meglehetősen alacsony minőséget képviselő boltok, üzletek pedig nem jelentenek jelentős konkurenciát. (5. kép)

Mind a beköltöző, mind az őslakos, szálláskiadással foglalkozó interjúalanyom ese-

tében megfigyelhető volt az a vendégfogadói stratégia, amely „aktívan” képzelettel a kapcsolatot a vendég és a vendéglátó között. Az efféle falusi élményre vágyó turisták a napi teendőik bármelyikében részt vehetnek, állatokat etethetnek, lucernát kaszálhatnak, stb. Ezzel a népszerűnek számító, a kulisszák mögé betekintő „módszerrel” a bensőséges érzését teremtik meg, mellyel képesek az Őrségi táj hangulatát még átélhetőbbé tenni.⁷⁷

„Miként tekintenek (...) az őslakosok ezekre a kezdeményezésekre, a körülöttük lévő, az életük kereteként szolgáló földrajzi tér hirtelen „felértékelődésére”, divatba jöttére?”⁷⁸ Több őslakos úgy érzi, hogy a helyi történelmi és néprajzi épített örökség, valamint a természeti látnivalók önmagukban nem nyújtanak elég látványosságot, „nincs itt más semmi csak a nagy csend”,⁷⁹ – vélekednek, amit szerintük például egy fürdő építése ellensúlyozhatna és a turisták szélesebb rétegét is az Őrségbe csábíthatná.⁸⁰

Az Őrség igen népszerű szálláshelye a széles turisztikai portfólióval rendelkező, Magyarországon található Kosbor panzió. A 2010-ben létrehozott vállalkozás tulajdonosa⁸¹ olyan minőségű vendéglátóhely megteremtésén és fenntartásán fáradozik, amely magas színvonalú szolgáltatást nyújt a vendégeknek. Bár több téren a Kosbor is kiszolgáltatottja az egyéb helyi adottságoknak – látnivalók, programok, gasztronómia –, a tulajdonos igyekszik állandó és magas színvonalú, valamint sokszínű élményt nyújtani. Ugyanakkor aki eljön a Kosborba, nem kizárólag az Őrség valódiságára kíváncsi; a helyszín kontroll nélküli befoga-

77 Vö. Márkus, 2002. 89. p.

78 Szijártó, 2002. 17. p.

79 Adatközlő: Balogh Ernő – Velemér.

80 Adatközlő: Jankó Róbert – Bajánsenye.

81 Adatközlő: Molnár-Mersitz Ágnes – Magyar-szombatfa.

74 Szijártó, 2002. 10. p.

75 Adatközlő: Kelemen Andor – Velemér.

76 U. a.

dására nem hajlandóak, hanem az „otthoni” kultúrát is keresik, például az ételek minőségének tekintetében.

A megfelelő színvonalú munkaerő alkalmazása, illetve annak megtalálása szintén olyan tényező, amely a terület emberi erőforrásokban való szűkölködése miatt igen nehéz feladat. A panzió tulajdonosának és a „fazekas falu” vezetésének célja, hogy együttműködve, egymás előnyeire építve rendszerbe gyűrjék a helyi értékeket és látványosságokat, programként kínálva azt a hozzájuk látogató szállóvendégeknek, turistáknak. A panzió tulajdonosa szerint egy jól működő rendszer megvalósításához ezen még évekig együtt kell dolgoznia a helyi termelőkkel és kézművesekkel.

A turizmus egy olyan összetett terület, amely mind a helyiek, mind a beköltözők számára lehetőségeket ad(hat) arra, hogy saját „őrségiségüket”, azaz lokalitásukat megtermeljék, vagy a helyiek esetében újratermeljék azt saját meglátásaik, elképzeléseik mentén. Ebben, a lokalitás termelésében – bár már elindultak biztató folyamatok, ami örvendetes módon gyümölcsöző kapcsolatokat hozott létre a helyiek és a beköltözők között – még van hová fejlődniük, további közös célokat jelentve mind a őslakosok, mind a beköltözők számára.⁸²

A munka, ami alapján befogadnak(?)

Az Őrség hagyományosan állattartó régió volt.⁸³ Hogy mennyire volt az, arról még nekem is vannak gyermekkori élményeim,

82 Vö. Appadurai, Arjun: A lokalitás teremtése. = *Regio* 2001. 3. sz. 19. p.

http://epa.oszk.hu/00000/00036/00042/pdf/Regio2001_3.pdf Megtekintve: 2018. augusztus 25.

83 Jó füvelő vidék lévén főleg állattenyésztéssel foglalkozott az Őrség népe. Kardos László hivatkozik Nemes-Népi Zakál Györgyre. Kardos László: Az Őrség népi táplálkozása. Bp., 2006. 12. p.

és nagyapám⁸⁴ – aki háztáji ágazatvezetőként tizenöt éven keresztül tulajdonképpen a bajánsenyei mgtsz-hez tartozó, az összes háznál tartott sertést és szarvasmarhát „név szerint ismerte” – anekdotáiból is sokszor hallottam az állattartás helyi sajátosságairól.

Nem meglepő tehát, hogy több beköltöző is azért választotta magának a vidéki életet, hogy gazdálkodhasson, állatot tartthasson.⁸⁵ Közülük azok, akiknek szarvasmarháik is vannak, nagyjóságukat kivétel nélkül szabadtartásos rendszerben nevelik. Ez az eljárás a helyi megszokott gyakorlattól – amely szinte kizárólag istállózó jellegű – eltér. Ezt a tartásmódot következképpen az állattartásban jártas őslakosok rossz szemmel nézik és értetlenül szemlélik, bár sokat nem töprengenek a megfejtésén, inkább magyarázzák a beköltözők általános hozzá nem értésével. Minderre a kritikára a beköltözők is reflektálnak, mondván, nem értik, hogy a helyiek minek vágják le fölösleges energiabefektetéssel azt a füvet, amit ugyanúgy nyersen a legelőn is lelegelhet az állat. Úgy látják, a helyiek rutinból dolgoznak sokat, egyszerűen ezt szokták meg. Hozzátehetjük, hogy a beköltözők nem feltétlenül vannak tisztában azzal, hogy a lekaszált rét a helyiek számára mind esztétikai, mind munkaerkölcsi szempontból önmagában is értéknek számít.

Azonban nemcsak különbségek vannak a gazdálkodásban, hanem konfliktusmentes és egymás tiszteletén alapuló törekvések is. Többen megemlítették: ahhoz, hogy az Őrség képe megmaradjon olyannak, amilyen, nekik, a beköltözőknek rengeteget kell tanulniuk a helyiektől. „Olyan alaptudásuk van, hogy még agrármérnökként sem tudom fogni utolérni, nagyon specifi-

84 Id. Törő Ferenc.

85 Adatközlők: Balla Ildikó és Balla László – Velemér, valamint K. Zs. – Magyarszombatfa-Gödörháza.

kusak a tulajdonságai a helynek.⁸⁶ Ezt az alaptudást igyekeznek is elsajátítani, elmondásuk alapján többen kértek már segítséget például az egyes gyümölcsfák beazonosításakor, vagy jártak a Nemzeti Park által meghirdetett gyümölcsész tanfolyamra.

Az emberi erőforrás hiánya a mezőgazdaságban hasonlóképpen gondot jelent, mint a turizmus területén. A beköltöző gazdálkodók gyakran megjegyzik, hogy helyben nagyon nehéz munkást vagy segítséget találni, egy állattartással foglalkozó beköltöző hölgy pedig kiemelte, hogy úgy érzi, az ő személye – tehát, hogy nő – kapcsolatai kiépítését nagyban korlátozza. Egyszerűen gazdaként, a gazdaság irányítójaként nem veszik komolyan.⁸⁷

Úgy tűnik, a helyiek alapvetően szigorúbbak a beköltözőkkel, és ez együtt jár egy nagyfokú bizalmatlansággal is. A kulturális másság igen gyakran a társadalmi táborok közötti olyan különbségeken alapszik, melyekben az életesélyek növeléséhez szükséges anyagiak egyenlőtlensége fejeződik ki.⁸⁸ Esetünkben ez a tisztességes munkavégzéshez kapcsolódó elképzelésekhez kapcsolódik, hiszen az őslakosok több esetben nem tudják elképzelni, hogy az adott család miből él, honnan van a pénzük. Nem látják őket az udvaron ténykedni – hiszen az udvart eltakarja az utcafronton lévő élő sövény, amit szintén rossz szemmel néznek, gondozatlannak vélik – a „home office”, vagy egyéb szellemi tevékenységeket pedig vagy nem is ismerik, vagy nem tartják valódi munkának.

Még az a házaspár is olykor beleesik ebbe a kategóriába, akiket szűk környezetük – az örökösök, akiketől házukat vásároltak – elfogad, mert tisztelettel viseltetnek a porta iránt, amit eredeti stílusában újítottak fel, ezzel mintegy megőrizve a lokalitás korábbi formáit.⁸⁹ Őket a maguk módján dolgoznak is tartják, ám a különféle innovációs és életüket megkönnyítő gyakorlatoktól idegenkednek. Ide tartozik például az önetető alkalmazása, vagy a fácánháló tyúkudvar fölé történő felszerelése, melyek őket mobilabbá teszi, ezek révén nem szükséges „állandóan” jelen lenniük. (6. kép) Az időbeosztásuk így szabadabb, de aki nem kel hajnalban az állataihoz és nem kaszál nekik friss fűvet minden délelőtt, az a helyi – és egyben hagyományos falusi – értékítélet szerint nem számít dolgoznak.⁹⁰

Az elsősorban a helyieknél tapasztalható bizalmatlanság és elzárkózás a gátja – egyelőre – annak, hogy a falakat az érdekelt beköltözők mihamarabb ledöntsék, pedig mindkét fél nyilvánvaló érdeke lenne, hogy minél jobban megismerje a másikat, hogy kölcsönösen okulhassanak egymás tudásából és hasznos gyakorlataiból.

Összegzés

Az Örség, mint társadalomtörténetileg megformálódott hagyományos régió, mint viszonylag frissen létrejött márkajegy és szimbolikus táj egyszerre, egymás mellett él. A két entitás közötti eltérések és kapcsol-

86 Adatközlő: K. Zs.

87 Ua.

88 Kaschuba, Wolfgang: Bevezetés az európai etnológiába. Debrecen, 2004. 113. p.

89 Vö. Lovas Kiss Antal biharkeresztesi és bedői példájával, ahol Appaduraira hivatkozik. Lovas Kiss Antal: Migráns élethelyzetek transznacionális térben. = Turai Tünde (szerk.) Hármast határok néprajzi értelmezésben. Bp., 2015. 274. p.

90 Lásd: Fél Edit – Hofer Tamás: Arányok és mértékek a paraszti gazdálkodásban. Bp., 1997. 144–148. p.

latok jól tetten érhetőek azokban az értékrend- és gyakorlatbeli különbségekben, amelyek elválasztják és összekötik az őslakosokat, valamint a bevándorlókat. Egyes esetekben a két értékrend egymást segítve, egymást erősítve hoz létre ellenállást, kongruens társadalmi gyakorlatokat erősítve. Más esetekben éppen ellenkezőleg inkább a széttartó, divergens tendenciákat erősíti.

Tanulságos az, ahogy az idegenség, a másság eltérő kategóriáinak tükrében miképp viszonyul egymáshoz a két Őrség-kép és értékrend. Az államhatár intézményében megnyilvánuló másság jellemzően az eltéréseket, konfliktusokat hozza felszínre. Ennek oka lehet az is, hogy az Őrség régiótörténeti távlatban értelmezett „egysége”, régióképzete a 20. század eseményei során olyannyira sérült, amelyet még az elmúlt időszak határnyitásai sem tudtak – egyelőre – kimozdítani a protokolláris indíttatású kapcsolatokkal jellemezhető – formális önkormányzati és egyesületi⁹¹ (például önkéntes tűzoltó-) találkozókat – állapotából. Míg a szimbolikus értékek mentén konstituálódó Őrség-kép esetében a határ nem áthatolhatatlan akadály, addig az őslakosok szemében a határ átlépése egyet jelent a helyi közösség bomlásával. Úgy vélem, egy határon átnyúló, szerves Őrség-regió létrejötté érdekében új dimenziókat hozhatnak a pártosfalvi iskola körül kialakuló kapcsolatok, valamint az, ha az Őrség szlovéniai része, és annak környéke is a vidékies életmódra vágyó magyarországi kiköltözők látókörébe

kerül.⁹² (7. kép) E jelenségek a kétoldalú kapcsolatokban, valamint a transznacionális migrációban hozhatnak gyökeres változást, jelenthetnek új minőséget.

Ezzel szemben a turisták és részben a Nemzeti Park mint az idegenség másik megjelenési formái sokkal inkább egységbe forrasztják és együttműködésre sarkallják az őslakosokat és a beköltözőket. E külső tényezők tükrében az Őrség két képe, valamint az eltérő értékrendek egymáshoz kapcsolódó, sűrű szövésű hálót alkotnak, amelyben immár nehéz egymástól elkülöníteni, hogy mi a történelmileg megformálódott táj és a rá vonatkozó kortárs reprezentáció.

Az őslakosság őrségi fogyatkozásával párhuzamosan a ruralizációnak vagy dezurbanizációnak nevezhető népességmozgás gyakorlata is megfigyelhető, sőt ennek révén olyan új életmódminták és képviselőik jelennek meg a falvakban, amely a multilokalitás helyi intézményét eredményezi. Ezek az új életstratégiák a helyi értelmezésektől döntően idegenek, így ha nem is éles szembenállásokat, de értetlenséget, ellenszenvet okoznak az őslakosság körében.

Különösen szembetűnő lehet ez annak okán is, hogy míg a helyi őslakos népesség aktív része döntően az ötvenes, hatvanas éveiben jár, addig a beköltözők közösségeit szinte kivétel nélkül ennél jóval fiatalabbak alkotják. Ahogyan azt a tanulmány elején részleteztem, aprófalvas területről lévén szó, így a még nem túl nagyszámú „idegen” beköltöző – akik ráadásul más életmódmintákat követnek, mint azt a helyiek megszokták – tevékenysége is könnyen megragadhatóvá válik, főként olyan látványos és stratégiaileg fontos színtereken, amelyekben a helyiek is érdekeltek, mint az oktatás, vagy épp az állattartás.

Az együttélési minták a jelenben artikulálódnak, így a szövegben felvázolt ütkö-

91 Mőd László: „A határ, ami elválaszt és összeköt”. Emlékművek és ünnepek a magyar–szlovén államhatáron. = Turai Tünde (szerk.) Hármashatárok néprajzi értelmezésben. Bp., 2015. 98. p.

92 Az Őrség Szlovéniához tartozó falvaiban – Hodos, Domafölde, Kapornak, Domonkosfa – az ingatlanárak nagyságrendekkel alacsonyabbak, mint a pár kilométerrel „beljebb” lévő szlovén, akár már a Sal-környéki falvakban. Adatközlő: Á. B.

zözónák állapotát tulajdonképpen a „tapogatózási korszak” jelenségeiként, egy átmeneti látteleként kezelhetjük. Az Órségben élő őslakosság és a beköltözők viszonyrendszerét jellemző konfliktusok meglátásom szerint abból erednek, hogy a két csoport alig-alig ismeri egymást. Az etnográfusok kezében is ott a lehetőség, hogy ezen valamelyest változtassanak úgy, hogy a kutató-

sok tapasztalatait az adott tanulmányok szerzői megosztják a vizsgálat alá vont közösségekkel. Remélhetőleg jelen tanulmányból is kirajzolódhat a két réteg számára, hogy közöttük számos együttműködési lehetőség kínálkozik, melyből mind a helyiek, mind a beköltözők profitálhatnának, ám ehhez – félretéve az előítéleteket – mindenképp előtt párbeszédre van szükség.

1. kép. A kivonuló életstratégia egzotikumát reprezentáló újságcikk az akkor még Szattán élő Kiss-Bodorkós családról. *Prémium Magazin, Vas Megye, 2014. ősz. Szöveg: Járai Attila, kép: Horváth Csaba. Forrás: Törő Balázs*

2. kép. A jelenleg még ritkának számító, tájidegen, urbánus porta Kercaszomoron, a harangláb szomszédságában. *Forrás: Törő Balázs*

3. kép. Méhes a pártosfalvi iskola udvarán. *Forrás: Törő Balázs*

4. kép. Fűszer- és gyógynövénykert a sportpálya tövében. *Forrás: Törő Balázs*

5. kép. Kínálat egy őrségi élelmiszerüzletben, 2018. Forrás: Törő Balázs

6. kép. A „legelőváltó” tyúkudvar, felette a ragadozómadarak ellen kihelyezett fácánhálóval. Forrás: Törő Balázs

7. kép. Üresen álló domonkosfai porta, a parasztpolgári téglalapítkezés egyik remek példája, nagyszerű, de rohamosan pusztuló vakolatdíszekkel. Forrás: Törő Balázs